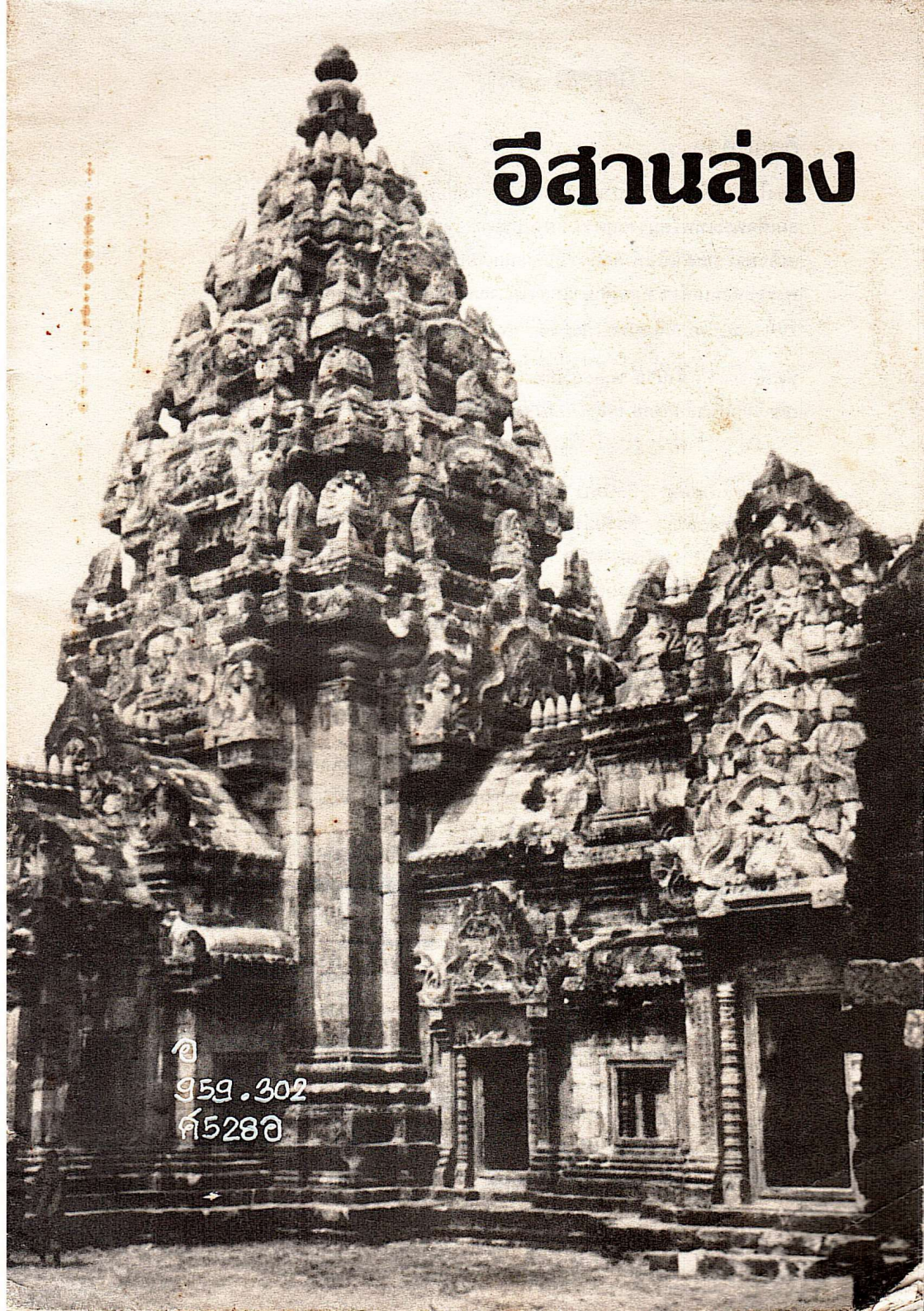

อีสานล่าง

๑
๑๕๑.๓๐๒
๕๒๘๐

ศิลปากร , กรม

อีสานล่าง

กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์เพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาส
เสด็จพระราชดำเนินนำคณาจารย์และนักเรียนโรงเรียนนายร้อย
พระจุลจอมเกล้าฯ ทักษิณศึกษาแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
วันที่ ๑๙ - ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๓๑

พิมพ์ครั้งแรก จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

เลขเรียกหนังสือสากล ISBN 974-7929-87-2

○

๙๕๙.๓๐๒ ศิลปากร กรม. กองโบราณคดี.

๙๕๒๘๐ อีสานล่าง. กรุงเทพฯ, ๒๕๓๑.

๓๐ หน้า. ภาพประกอบ, แผนที่.

กรมศิลปากรจัดพิมพ์เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเทพรัตน-
ราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสเสด็จพระราช-
ดำเนินนำคณาจารย์และนักเรียนโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ
ทักษิณศึกษาแหล่งโบราณคดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วันที่
๑๙ - ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๓๑.

๑. โบราณคดี. ๒. ไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)— — โบราณ
วัตถุสถาน. ๓. จารึก. ๔. ชื่อเรื่อง.

ISBN 974-7929-87-2

ที่ปรึกษา นายนิคม มูลิกะคามะ

ผู้เรียบเรียง นายพิสิฐ เจริญวงศ์

นางจรรยา มาณะวิท

นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์

นายพเยาว์ เข็มนาค

นายสุพจน์ พรหมมาโนช

นายธราพงศ์ ศรีสุชาติ

นายชจร มุกมีคำ

นางอมรา ศรีสุชาติ

จัดทำโดย ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี

ควบคุมการพิมพ์ นายธราพงศ์ ศรีสุชาติ

นายชจร มุกมีคำ

คณะทำงาน

นางสาวรักชนก โตสุพันธ์ุ์

นางสาวพยุ่ง วงษ์น้อย

นางสาวจุฑารัตน์ ชุนทอง

นางสาววรรณวิไล เปี่ยมทรัพย์

นายสมชาย ดั่งวงมี

พิมพ์ที่ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด

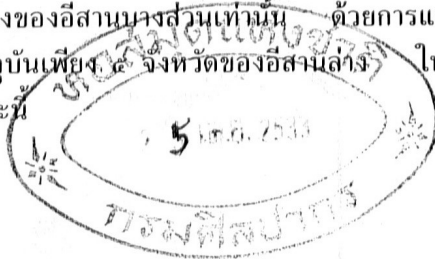
โทร. ๔๒๒๘๐๐ - ๑

กาลเวลาสะท้อนภาพของอีสานให้ได้เห็นกันอย่างชัดเจนว่า “ความเป็นมา” แต่อดีตขัดกับ “ความเป็นไป” ในปัจจุบันอย่าง ขวกับดำ ในอีสานภาคเดียวเราพบหลักฐานพัฒนาการของสังคม มนุษย์ผู้สร้างรากฐานอารยธรรมในแผ่นดินที่เป็นประเทศไทยใน ปัจจุบันต่อเนื่องกันมาทุกยุคทุกสมัยตามลำดับขั้นพัฒนาการ ตั้งแต่ ชุมชนระดับครอบครัวจนถึงหมู่บ้าน เมือง และแคว้น รวมแล้วกว่า ๑,๕๐๐ แห่งด้วยกัน เป็นข้อพิสูจน์ว่า ณ ผืนแผ่นดินแห่งนี้ คน หลายยุคหลายสมัยมาตั้งถิ่นฐานทำกินแต่เมื่อหลายหมื่นหรืออาจจะ หลายแสนปีมาแล้ว

ความแตกต่างของอดีตอันเรืองรอง และปัจจุบันที่แห้งแล้ง ของอีสาน เป็นข้อน่าลงนอยู่และควรศึกษาไม่น้อยว่า ประชากร อีสานจัดการกับทรัพยากรของเขาอย่างไร จึงได้เป็นเช่นนั้นในอดีต และเช่นนี้ในปัจจุบัน

หนังสือเล่มเล็กเล่มนี้ ประมวลข้อมูลเล็ก ๆ น้อย ๆ เพียง ให้มองเห็นตัวจริงของอีสานบางส่วนเท่านั้น ด้วยการแนะนำข้อมูล ของอดีตและปัจจุบันเพียง ๕ จังหวัดของอีสานล่าง ในวโรกาส อันเป็นมงคลวาระนี้

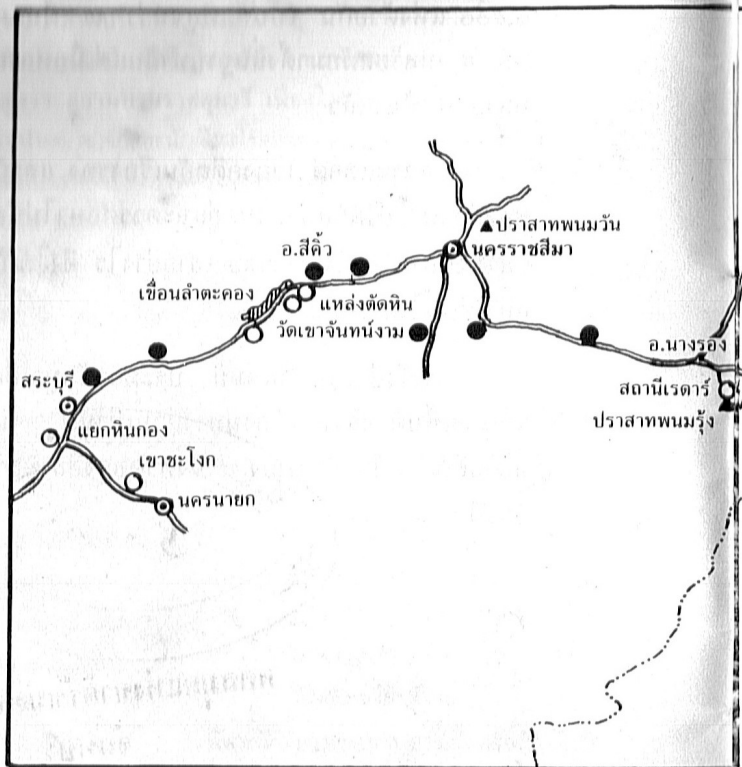
หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก

จันทบุรี

๑๗/๑๒/๒๕๓๓

แหล่งโบราณคดี

จังหวัด	เมืองโบราณ	ปราสาท ปรางค์ หรือถู่	กลุ่มเตา	จารึก (หลัก)
นครราชสีมา	๑๙๒	๓๖	๑	๒๕
บุรีรัมย์	๑๔๓	๖๑	๑๑	๑๙
ศรีสะเกษ	๗๙	๑๒	—	๘
สุรินทร์	๘๘	๓๓	๑	๘
อุบลราชธานี	๒๔	๕	—	๒๒

เลขห้อง ๗๗.

เลขหมู่ ๑
959.302
๕28๑

นครราชสีมา

เครื่องหมายประจำจังหวัด เป็นภาพท้าวสุรนารี (คุณหญิงโม) วีรสตรีผู้กล้าหาญ มือขวาถือดาบ ประดิษฐานอยู่หน้าประตูชุมพล กำแพงเมืองด้านตะวันตก

พื้นที่ ๒๐,๔๙๓.๙๖๔ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๒,๒๖๕,๙๐๑ คน (กองทะเบียน
กรรมการปกครอง, ๒๕๒๙) มี ๒๐ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ๔ เทศบาล ๒๖ สุขาภิบาล
๒๓๙ ตำบล ๒,๗๑๔ หมู่บ้าน (สยามออลมานด์, ๒๕๓๐)

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง พื้นที่ทางด้านใต้สูงกว่าด้านเหนือ มีภูเขาป่าดงสลับซับซ้อน
๑๕% ของพื้นที่เป็นป่าไม้ อาชีพประชากร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ อุตสาหกรรม ประกอบ
ธุรกิจการค้า (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๒๔)

“เมืองหญิงกล้า น้ำภิรมย์ ชมเขาใหญ่ ไหมเนื้อดี หมี่โคราช ปราสาทหิน”

คำกล่าวนี้นับบอกลักษณะเด่นอันเป็นที่ภาคภูมิใจของชาวโคราช (นครราชสีมา)
เมืองหญิงกล้า หมายถึง คุณหญิงโม ซึ่งเป็นวีรสตรีผู้นำกองทัพคนไทยชาวโคราชขับไล่
กองทัพเจ้านวงศ์เวียงจันทน์ (ลาว) ที่เข้ามารุกรานเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ต่อมาได้รับ
พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นท้าวสุรนารี มีอนุสาวรีย์อยู่กลางเมืองโคราช น้ำภิรมย์ หมายความว่า
เป็นเมืองที่น่าอยู่ ชมเขาใหญ่ เขาใหญ่ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่งดงามเป็นที่รู้จัก
โดยทั่วไป คือ มีทั้งป่าเขา น้ำตก ปัจจุบันเป็นอุทยานแห่งชาติของกรมป่าไม้ ไหมเนื้อดี ผ้าไหม
จากนครราชสีมา มีชื่อเสียงไม่แพ้ที่อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ้าไหมที่มีแหล่งผลิตมาจาก
อำเภอปักธงชัย หมี่โคราช อาหารที่ขึ้นชื่ออย่างหนึ่งของชาวนครราชสีมา คือ เส้นหมี่ลักษณะ
พิเศษที่รู้จักกันว่า หมี่โคราช ปราสาทหิน ในเขตจังหวัดนี้มีปราสาทหินมากมายหลายแห่ง
เกือบทุกอำเภอ ที่สำคัญและขึ้นชื่อก็คือ ปราสาทหินพิมาย ในอำเภอพิมาย ซึ่งสร้างเสร็จในปี
พ.ศ. ๑๖๕๑ เป็นพุทธสถานตามแบบลัทธิมหายาน นอกจากนั้นก็ยังมียี่ปราสาทหินพนมวัน
ในเขตอำเภอเมือง ปราสาทหินนางรำ อำเภอประทาย เป็นต้น

แหล่งตัดหินสร้างปราสาทและประติมากรรม

การก่อสร้างปราสาทหินหรือประติมากรรมแต่ครั้งโบราณ ย่อมต้องมีแหล่งวัตถุดิบในท้องถิ่นที่มีคุณภาพดีเพียงพอ แม้จะพบว่ามีภูเขาหินทรายอยู่มากมายในภาคกลางและอีสานที่สามารถสกัดมาใช้ในการก่อสร้างได้ แต่แหล่งที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นว่ามีการสกัดหินจากบริเวณนั้น ๆ ไปก่อสร้าง มีเพียงไม่กี่แห่ง เท่าที่พบแล้วมี ๔ แห่งคือ

๑. ลานหินตัดที่บ้านลาดบัวขาว ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา บริเวณหลักกิโลเมตรที่ ๒๐๖ ของทางหลวงหมายเลข ๒ สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งตัดหินแล้วนำไปสร้างปราสาทหินและประติมากรรมหินทรายในเขตจังหวัดนครราชสีมา

๒. แหล่งสกัดหินเชิงเขาภูเพ็ก บ้านหนองดินดำ ตำบลนาหัวบ่อ อำเภอพรหมนิม จังหวัดสกลนคร เป็นแหล่งสกัดหินแล้วลำเลียงไปสร้างปราสาทพระธาตุภูเพ็กซึ่งอยู่บนยอดเขา

๓. แหล่งสกัดหินเขาดวน อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งสกัดหินนำมาสร้างปราสาทหินในเขตจังหวัดปราจีนบุรี

๔. แหล่งสกัดหินเขาตะเกาหรือเขาเพนียด ตำบลบ้านเพนียด อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี เป็นแหล่งสกัดหินเพื่อนำไปสร้างประติมากรรม(พระพุทธรูป)หินทรายสมัยลพบุรีและอยุธยา

นอกจากนี้ยังมีรายงานว่าได้สำรวจพบแหล่งหินทรายที่มีคุณภาพเช่นเดียวกับที่ใช้สร้างปราสาทในเขตจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ ส่วนในจังหวัดบุรีรัมย์นั้น นักธรณีวิทยาสันนิษฐานว่า ภูเขาหินทรายที่น้ำจะเป็นแหล่งวัตถุดิบที่มีคุณภาพดีพอที่จะนำมาสร้างปราสาทหินทรายสีชมพูขนาดใหญ่โตเช่น ปราสาทหินพนมรุ้งนั้นน่าจะได้แก่ เขาปลวก (ภูเขาลูกหนึ่งในเทือกเขาบรรทัด) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเขพนมรุ้ง

ลานหินตัดที่ อ.สีคิ้ว

บุรีรัมย์

เครื่องหมายประจำจังหวัด เป็นภาพเทพนาฏศิลป์
หมายถึง รมย์ เบื้องหลังคือปราสาทหินเขาพนมรุ้ง
อันเป็นโบราณสถานสำคัญ

พื้นที่ ๑๐,๓๒๑.๙ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๑,๓๓๐,๙๔๑ คน (กองทะเบียน กรมการปกครอง, ๒๕๒๙) มี ๑๒ อำเภอ ๒ กิ่งอำเภอ ๒ เทศบาล ๑๕ สุขาภิบาล ๑๒๙ ตำบล ๑,๗๑๑ หมู่บ้าน (บุรีรัมย์ '๓๐ รายงานประจำปีงบประมาณ : ๒๕๓๐)

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูงสลับพื้นที่ราบเป็นตอน ๆ พื้นที่ด้านใต้เป็นที่สูงติดเทือกเขาบรรทัด ซึ่งกั้นเขตแดนไทย - กัมพูชา มีที่ราบลุ่มลำน้ำ ได้แก่ ลุ่มแม่น้ำมูล ลำปลายมาศ และลำน้ำชี อาชีพประชากร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ อุตสาหกรรมครัวเรือน การประมงน้ำจืด การค้าของป่า (อีกชวานุกรม ภูมิศาสตร์, ๒๕๒๐; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๒๔)

“เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม”

คำกล่าวนี้นี้แสดงถึงลักษณะเด่นของจังหวัดบุรีรัมย์ เมืองปราสาทหิน คือ มีปราสาทอยู่จำนวนมากมากกว่า ๖๐ แห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราสาทหินงดงามบนภูเขาไฟ ที่รู้จักกันดีคือ ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทขอมในบุรีรัมย์ มีทั้งที่ก่อสร้างด้วยหิน ศิลาแลง และอิฐ บางแห่งก็ใช้วัสดุต่าง ๆ ปะปนกัน ที่คงสภาพที่เด่น ๆ เช่น ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทคูสวนแดง ปราสาทนางหงส์ ปราสาทโคกจั่ว ปราสาทปลายบัด ปราสาทไบบก เป็นต้น ถิ่นภูเขาไฟ ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มีภูเขาไฟที่ดับแล้วอย่างน้อย ๒ ลูก คือ ภูเขาพนมรุ้ง ที่ตั้งปราสาทพนมรุ้งกับภูเขากระโดง ซึ่งมีซากปราสาทหิน และปัจจุบันเป็นสถานีถ่ายทอดของโทรทัศน์กองทัพบก ผ้าไหมสวย มีผ้าไหมมัดหมี่ที่มีชื่อเสียงที่อำเภอพุทไธสง และมีหมู่บ้านไหมที่กิ่งอำเภอนาโพธิ์ ที่หมู่บ้านโคกสูง มีศูนย์พัฒนาผ้าไหมและกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเลี้ยงไหม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการศิลปาชีพ ส่วนที่หมู่บ้านโคกเมือง อำเภอประโคนชัย ซึ่งเป็นหมู่บ้านชนะการประกวดหมายเลขหนึ่งของไทยเมื่อปลายปี ๒๕๒๙ เป็นแหล่งทอไหมพรมเนื้อหนา เป็นสินค้าส่งออกไปขายถึงประเทศญี่ปุ่น รวยวัฒนธรรม นอกจากปราสาทแล้ว ยังมีเมืองหรือชุมชนโบราณกว่า ๑๕๐ แห่ง มีแหล่งอุตสาหกรรมเตาผลิตเครื่องถ้วยชามเคลือบที่เก่าแก่มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ และมีวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ทั้งลาว เขมร ส่วย ที่อยู่ปะปนกัน ทำให้มีวรรณกรรมและดนตรีพื้นบ้านต่าง ๆ มากมาย

บุรีรัมย์ในวันนี้ ได้รับการพัฒนาให้มั่งคั่งเกื้อหนุนหลายแห่ง มีการสร้างโรงงานใหญ่ประจำครัวเรือน จึงเป็นเมืองที่น้ำรินรมย์สมดังชื่อ มิได้เป็น “บุรีรัมย์ ด่านน้ำกิน” ดังสมญาที่มีมาแต่เดิม

แหล่งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาสมัยโบราณ

ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ มีแหล่งเตาเผาเครื่องเคลือบแบบโบราณอยู่ทั่วทุกอำเภอ เท่าที่สำรวจพบแล้วมีไม่น้อยกว่า ๑๐๐ เตา นับเป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่ใหญ่โตระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๙

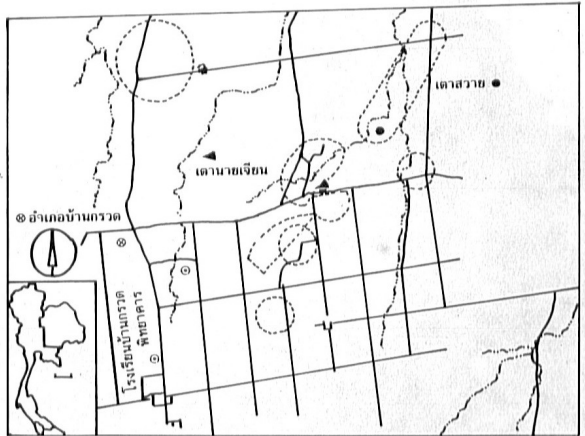
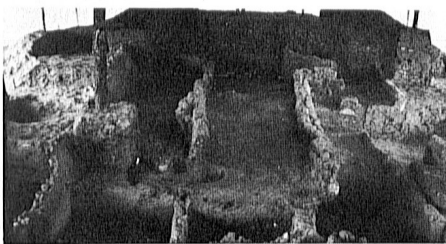
โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ทำการสำรวจและขุดค้นแหล่งเตาเหล่านี้แล้ว ๓ แห่ง คือ

๑. แหล่งเตาโคกลิ่นฟ้า บ้านบาระณะ ต.หนองแขว อ.ละหานทราย (ปี ๒๕๒๗)
๒. แหล่งเตานายเจียน บ้านถนนน้อย ต.หินลาด อ.บ้านกรวด (ปี ๒๕๓๐)
๓. แหล่งเตาสวาย บ้านโคกใหญ่ ต.โนนเจริญ อ.บ้านกรวด (ปี ๒๕๓๑)

ผลจากการขุดค้นพบว่า เตาทั้ง ๓ แห่ง เป็นเตาก่อด้วยดินดิบ โครงสร้างส่วนบนพังทลาย ขนาดเตายาวประมาณ ๑๒ - ๑๖ เมตร เป็นเตาระบายความร้อนในแนวนอนหรือเฉียงขึ้น (crossdraft kiln) มีการสร้างเตาซ้อนทับกันหลายครั้ง และมีการสร้างเสาขึ้นภายในตัวเตาเพื่อรับน้ำหนักและเพื่อเสริมความแข็งแรงของส่วนบนของเตา

ผลผลิตจากเตาทั้ง ๓ แห่งนี้ เป็นโบราณวัตถุจำพวกเครื่องเคลือบสีน้ำตาลประเภทโท คนโท กระปุก และเครื่องเคลือบสีอ่อน เช่น สีเขียวหรือสีน้ำตาลแกว เป็นภาชนะประเภทกระปุก ตลับและฝาตลับ โถ ขาม เป็นต้น ผลิตภัณฑ์เหล่านี้ทำขึ้นเพื่อใช้ในท้องถิ่น และส่งเป็นสินค้าออกไปขายยังดินแดนใกล้เคียงอีกด้วย

สภาพเตาโคกลิ่นฟ้า

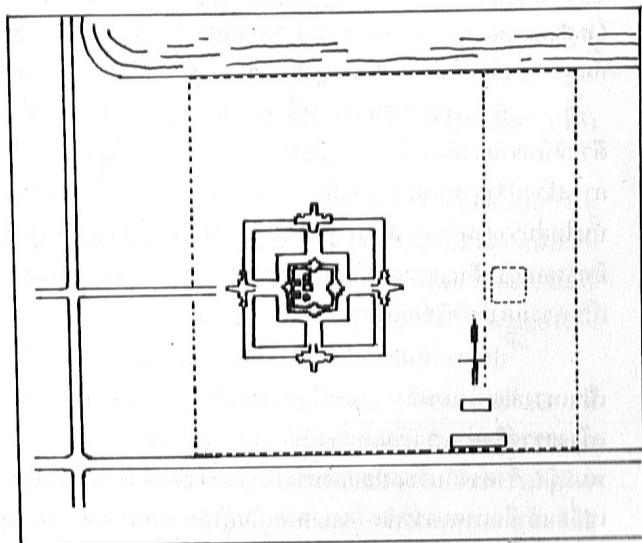
แผนที่แสดงแหล่งเตาโบราณ ในเขตอำเภอบ้านกรวด

ปราสาทเมืองต่ำ

ตั้งอยู่บนที่ราบใกล้สระน้ำขนาดใหญ่ ในเขตตำบลจรเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีสิ่งก่อสร้าง ประกอบด้วย ปราสาทอิฐ ๕ องค์ สร้างเรียงเป็น ๒ แถว ตามแนวเหนือ - ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก แถวหน้ามี ๓ องค์ แถวหลัง ๒ องค์ องค์ประธานอยู่ตรงกลางแถวหน้า มีขนาดใหญ่กว่าองค์อื่น ๆ แต่พังทลายเหลือแต่ส่วนฐาน ส่วนอีก ๔ องค์ยังคงมีสภาพอยู่แต่ไม่สมบูรณ์ บางองค์มีเสาประดับกรอบประตูและทับหลังที่ทำจากหินทรายสลักลวดลาย เช่น รูปพระศิวะและพระอุมาทรงโคหนทิ ยืนอยู่เหนือหน้ากาล มีลายพวงมาลัยประกอบสองข้าง และภาพบุคคลนั่งอยู่บนหงส์ ๓ ตัว ปราสาททั้ง ๕ องค์ มีระเบียงคดล้อมรอบทำด้วยหินทราย สภาพส่วนใหญ่พังทลาย มีซุ้มประตู หน้าบันสลักลวดลายต่าง ๆ ด้านนอกระเบียงคดที่มุมทั้ง ๔ มีสระน้ำ และมีกำแพงศิลาแลงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง มีซุ้มประตู (โคปุระ) ๓ ช่อง ก่อด้วยหินทราย มีหน้าบัน ทับหลัง เสากรอบประตู สลักลวดลาย

จากลวดลายที่ปรากฏอยู่ มีลักษณะของศิลปะแบบบาปวน จึงอาจกล่าวได้ว่าปราสาทแห่งนี้คงสร้างขึ้นราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ต่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู แต่หลักฐานยังไม่อาจชี้ชัดได้ว่าเป็นลัทธิใด

แผนผังปราสาทเมืองต่ำ

ปราสาทพนมรุ้ง

ตั้งอยู่บนเขาพนมรุ้งซึ่งอดีตเคยเป็นภูเขาไฟ สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางถึง ๓๔๓ เมตร ปัจจุบันอยู่ในเขตบ้านตาเป็ก ตำบลตาเป็ก อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ปราสาทพนมรุ้ง สร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ภูมิที่ตั้งก็สอดคล้องกับคติความเชื่อของศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย (ลัทธิที่นับถือบูชาพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด) ที่สมมติให้เทวาลัยเป็นประหนึ่งวิมานแห่งพระศิวะเทพ ซึ่งสถิตบนยอดเขาโกโลาส

ปรากฏหลักฐานว่าปราสาทแห่งนี้เป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูมาตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยสร้างเป็นเทวาลัยแห่งพระศิวะ ประดิษฐานรูปเคารพแทนองค์พระศิวะเทพเป็นสำคัญ และประดิษฐานรูปเคารพของเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ในตำแหน่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเทพชั้นรอง ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เทวสถานแห่งนี้ถูกแปลงเป็นพุทธสถาน -

เทวาลัยองค์แรกที่สร้างขึ้นบนเขาพนมรุ้งสร้างด้วยอิฐ เทาที่เหลือหลักฐานในปัจจุบันคือ ฐานปรางค์อิฐ ๒ องค์ มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแสดงให้เห็นว่า สร้างขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ และอาจซ่อมแซมบูรณะใช้สืบทอดกันมาจนถึงสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ตามข้อความในศิลาจารึกพบที่พนมรุ้งหลายหลัก ที่กล่าวถึงการบูรณะหรืออุปถัมภ์เทวาลัยที่เป็น “อิฐ” บนเขาพนมรุ้ง ในรัชสมัยพระเจ้าราชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๗ - ๑๔๙๑) และพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๕๑๑ - ๑๕๔๔) พระมหากษัตริย์แห่งกัมพูชา องค์อุปถัมภ์ศาสนาฮินดูไศวนิกาย ผู้ทรงพระราชอำนาจคลุมถึงบ้านเมืองแถบนี้ด้วย

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ได้มีการสร้างปราสาทด้วยหินทรายองค์แรกขึ้น ปัจจุบันเรียกกันว่า ปรางค์น้อย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จึงมีการสร้างปราสาทหินทรายองค์ประธาน ชุ่มประตู่ ระเบียงคด ตลอดจนสะพานนาคราชบันไดสู่ปราสาท ฯลฯ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นโดยราชสกุลวงศ์แห่งมหิธรปุระ ซึ่งทรงอำนาจ/อิทธิพลอยู่ในดินแดนแถบนี้และมีเชื้อพระวงศ์ในราชสกุลนี้ถึง ๔ พระองค์ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์กัมพูชา

ปราสาทหินองค์ประธานนี้ ปรากฏหลักฐานที่พอจะสันนิษฐานได้ว่า สร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยแห่งเทพศิวะ และเมื่อมาถึงสมัยของนเรนทราทิตย์ ผู้สืบสายสกุลมหิธรปุระ ก็ได้สร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมขึ้นการ จนนับได้ว่าเป็นยุคสมัยที่รุ่งเรืองที่สุดของปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ แห่งกัมพูชา ต่อมานเรนทราทิตย์ได้เปลี่ยนมาถือเพศบรรพชิต จนกลายเป็นผู้นำทางศาสนาหรือประมุขของพราหมณาจารย์ที่มีอำนาจสูงสุดในเทวสถานพนมรุ้งเป็นที่เคารพนับถือประหนึ่งเทพเจ้า เชื่อกันว่าท่านได้บรรลุมกษธรรม เมื่อสิ้นอายุขัยได้เสด็จไปประทับอยู่กับองค์พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด คือ พระศิวะ-

ปราสาทน้อย

สภาพก่อนการบูรณะ

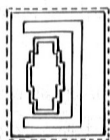
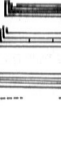
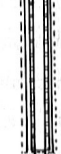
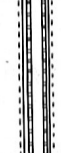
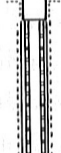
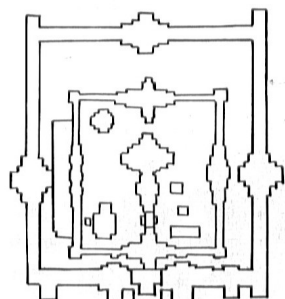
มหาเทพ ผู้สานภารกิจทางศาสนจักรของเทวสถานพนมรุ้งต่อมาคือ หิรัณยะ ผู้เป็นทั้งบุตรและศิษย์ของนเรนทราทิตย์

องค์ปราสาทประธานของปราสาทพนมรุ้ง มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วน คือ ส่วนฐาน เรือนธาตุ และส่วนยอด ส่วนฐานประกอบด้วยฐานเชิง และฐานปัทม์ เรือนธาตุ เป็นส่วนที่ภายในมีห้องสำหรับประดิษฐานรูปเคารพ ห้องกลางเรียกว่า ห้องครรภคฤหะ เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพประธาน ซึ่งคงจะได้แก่ ศิวลึงค์ ปัจจุบันสูญหายไป คงเหลือแต่เพียงร่องรับน้ำสรง ส่วนยอดหรือเรือนยอดทำเป็นชั้น ๆ (ชั้นเชิงบาตร) ลดหลั่นกันขึ้นไป ๕ ชั้น

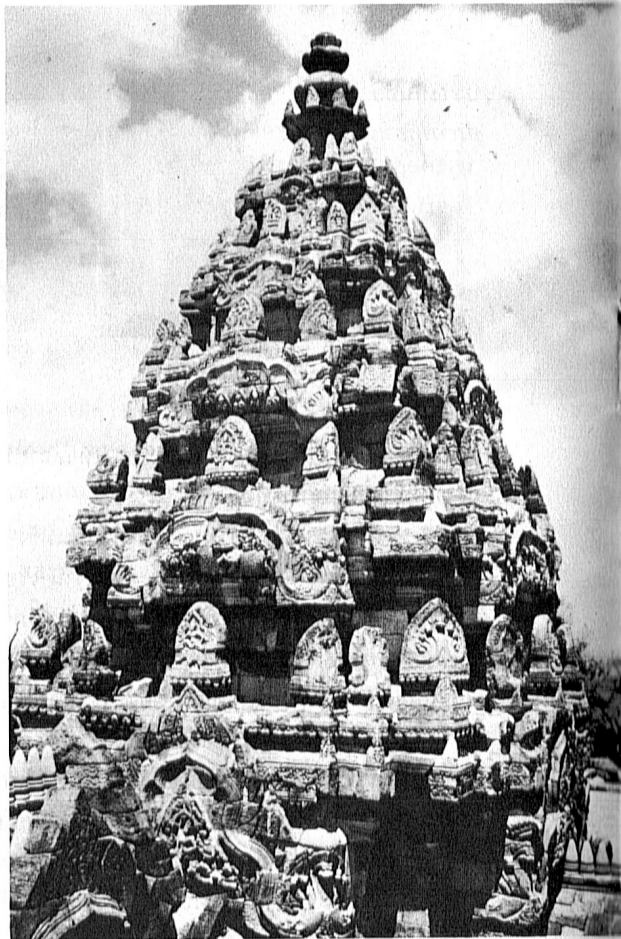
ส่วนประกอบอื่น ๆ ขององค์ปราสาท ได้แก่ मुखปราสาท मुखโดง มุขหลังคารูปโค้งลดชั้นเช่นเดียวกับซุ้มประตูระเบียงคด มีประตูรับกันเป็นชั้น ๆ

ส่วนประกอบขององค์ปราสาทประธานตั้งแต่ฐาน ผนังด้านบนและล่าง เสากรอบประตู เสาติดผนัง ทับหลัง หน้าบัน ซุ้มชั้นต่าง ๆ ตลอดจนกลีบขนุนปราสาท ล้วนสลักลงด้วยประดับทั้งลงลอยและสลักใน ไม้ ภาพฤๅษี เทพประจำทิศ เทพธิดา และภาพเล่าเรื่องตามคัมภีร์ทางศาสนา เช่น เรื่องของพระศิวะ พระวิษณุและอวตารปางต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรามาวตาร ตามคัมภีร์รามายณะ และกฤษณะาวตาร

เทวาลัยไศวนิกายที่พนมรุ้ง เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาตลอดพุทธศตวรรษที่ ๑๗ แต่ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อพุทธศาสนามหายานเจริญเติบโตขึ้น และแผ่อิทธิพลครอบคลุมดินแดนแถบนี้ อันเป็นผลมาจากอำนาจทางการเมืองในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ศาสนาฮินดูไศวนิกายซบเซาลง ปราสาทพนมรุ้งอาจถูกปรับเปลี่ยนเป็นพุทธสถานในลัทธิมหายาน มีอาคารที่ได้รับการซ่อมแซมใหม่เพื่อใช้เป็นที่ปฏิบัติศาสนกิจในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คือ พลับพลาก่อด้วยศิลาแลง และบรรณาลัยศิลาแลง ๒ หลัง

แผนผังปราสาทพนมรุ้ง

บน ส่วนยอดปราสาทประธาน

บนขวา ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์
(ภาพถ่ายเมื่อปี ๒๕๐๒)

ล่างขวา หน้าบันด้านตะวันออกของปราสาท
ประธาน แสดงภาพพระศิวะใน
ท่าพ้อนรำ

สุรินทร์

เครื่องหมายประจำจังหวัด พระอินทร์ ๔ กร ๒ กร ปาง
สมาธิ อีก ๒ กร ทรงตรีและขอสืบช้าง ประทับนั่งบนแท่น
รองรับด้วยเศียรช้าง เบื้องหลังเป็นรูปปราสาทบ้านระแงง

พื้นที่ ๘,๑๒๔.๐๕๖ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๑,๒๑๗,๒๒๔ คน (กองทะเบียน กรม-
การปกครอง, ๒๕๒๙) มี ๑๒ อำเภอ ๑ กิ่งอำเภอ ๑ เทศบาล ๑๐ สุขาภิบาล ๑๓๕
ตำบล ๑,๗๖๔ หมู่บ้าน (สยามออนไลน์, ๒๕๓๐)

ภูมิประเทศ พื้นที่ทางใต้เป็นที่สูง มีเทือกเขาบรรทัดเป็นเขตแดนระหว่างไทย-กัมพูชา
ตลอดทางทิศใต้ มีช่องทางขึ้นลงข้ามเทือกเขาระหว่าง ๒ ประเทศนี้ พื้นที่ตอนเหนือ
เป็นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้ประมาณ ๕% ของพื้นที่ทั้งหมด อาชีพประชากร ทำนา ทำสวน
ทำไร่ ทำเลื้อ ทอผ้า ปั่นหม้อ เลี้ยงไหม เลี้ยงสัตว์ ทำป่าไม้ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ,
๒๕๒๘)

“ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมดี มากมีปราสาท ผักกาดหอม ข้าวหอมมะลิ” หรือ “ข้าวดัง
ช้างใหญ่ ไหมดี สตรีงาม”

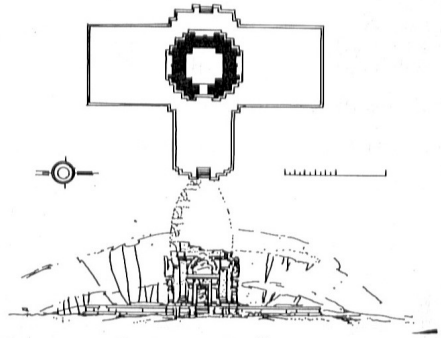
ข้อความข้างต้นล้วนหมายถึงจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็น “ถิ่นช้างใหญ่” คือ มีชื่อเสียง
เรื่องช้างจนมีงานช้างประจำจังหวัดสุรินทร์ โดยเริ่มครั้งแรกที่อำเภอลำตวน ตั้งแต่ปี ๒๕๐๔
งานจะเริ่มในสัปดาห์ที่ ๓ ของเดือนพฤศจิกายนเป็นประจำทุกปี ปัจจุบันจัดแสดงที่สนามกีฬา
ของจังหวัด ส่วน ข้าวดัง นั้นหมายถึง ข้าวหอมมะลิ ซึ่งปลูกได้ทางตอนเหนือของจังหวัด
ผ้าไหมดี คือ ผ้าไหมลักษณะพิเศษของสุรินทร์ เรียกว่า ผ้าไหมโฮล มีที่ อำเภอท่าตูม
ลำโรงทับ อำเภอเมืองสุรินทร์ ที่ตำบลเขวาสินรินทร์ สตรีงาม คนสุรินทร์เชื่อว่าผู้หญิงใน
จังหวัดนี้งดงามไม่แพ้ที่ใด มากมีปราสาท มีปราสาทจำนวนมากไม่แพ้บุรีรัมย์ ถึงกับนำ
เอาปราสาทมาเป็นเครื่องหมายประจำจังหวัด ปราสาทสำคัญ ได้แก่ ปราสาทศรีขรภูมิ ปราสาท
บ้านพลวง ปราสาทยายเฒ่า ปราสาทภูมิโพน ปราสาทบ้านไพล ปราสาทตาเมือนธม
ปราสาทตาเมือนไต้ ผักกาดหอม หมายถึง หัวผักกาดหวานและเค็ม ของกินขึ้นชื่อของ
จังหวัด พร้อมวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมของชนเผ่าต่างๆ ที่อยู่ปะปนกันทั้งไทย เขมร ลาว
เห็นได้จากเทศกาลงานบุญต่างๆ เช่น งานนมัสการพระพุทธบาทจำลองในเดือนห้า งาน
ทำบุญเดือนสิบ และมีการละเล่นต่างๆ เช่น เพลงกันตรึม เพลงพื้นเมืองที่เรียกว่า “จรวจ”
เล่นตามงานบุญ ส่วนใหญ่จะมีคำร้องเป็นภาษาเขมร

ปราสาทหินบ้านพลวง

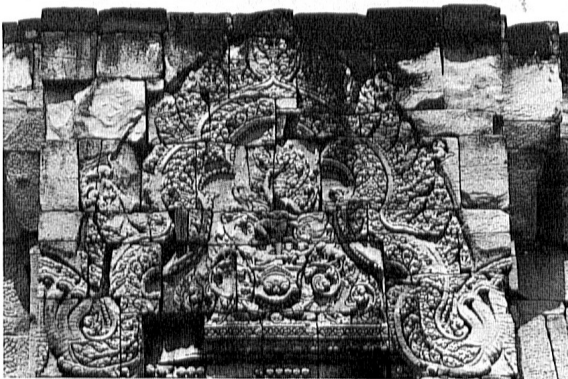
ตั้งอยู่ที่บ้านพลวง ต.ก้งแอน อ.ปราสาท จ.สุรินทร์ ตัวปราสาทก่อด้วยศิลาแลง พื้นฐานด้วยศิลาแลง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า องค์ปรางค์ก่อด้วยศิลาแลงและหินทรายเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมจำหลักลายงดงามมาก ทับหลังประตูด้านตะวันออกจำหลัก เป็นภาพพระอินทร์ทรงช้างยืนบนแท่นเหนือเกียรติมุข หน้าบันจำหลักเป็นรูปพระกฤษณะตอนยกเขาโคววรรณะ เพื่อเป็นร่วมเงาให้กับโคบาลและโค ซึ่งแสดงประกอบอยู่ในภาพเดียวกัน ทับหลังด้านทิศเหนือเป็นภาพพระกฤษณะต่อสู้กับนาคกาลิยะ หน้าบันเป็นภาพพระอินทร์ทรงช้าง เช่นเดียวกัน

ริมปราสาทบ้านพลวงนี้ มีสระน้ำข้างละ ๑ สระ

ลักษณะของปราสาทหินองค์นี้ คล้ายกับปรางค์น้อยบนเขาพนมรุ้ง ลวดลายเป็นศิลปะแบบบาปวนของกัมพูชา กำหนดอายุได้ว่า อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

แผนผังปราสาทหินบ้านพลวง

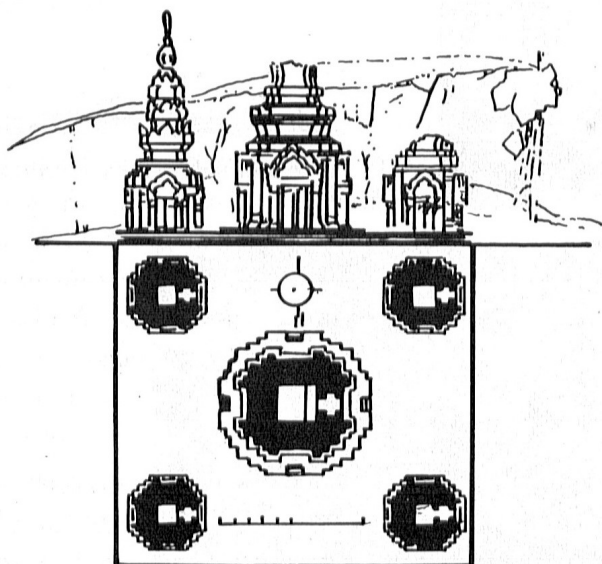

หน้าบันด้านตะวันออก
ของปราสาทหินบ้านพลวง
เป็นรูปพระกฤษณะตอนยก
เขาโคววรรณะ

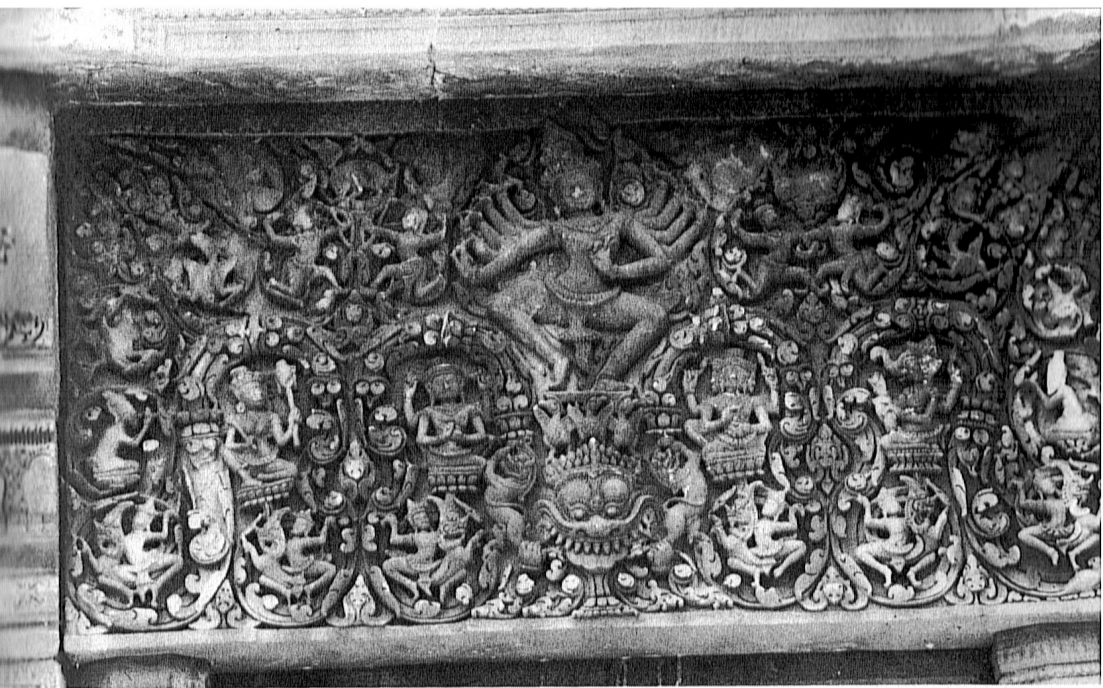
ปราสาทศรีขรภูมิ (ปราสาทบ้านระแงง)

ตั้งอยู่ตำบลบ้านระแงง อำเภอสรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวอำเภอประมาณ ๘๐๐ เมตร มีสิ่งก่อสร้าง ประกอบด้วยปราสาทอิฐ ๕ องค์ สร้างบนฐานเดียวกันที่ก่อด้วยหินทราย และศิลาแลง มีบันไดขึ้นทางทิศตะวันออก ปราสาทประธานอยู่กลาง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีมุข มีแต่ประตูเข้า เสาประตูมีลวดลายเทพธิดา ลายกัมพูและรูปทวารบาล ส่วนทับหลังสลักเป็นรูปศิวนาฏราช (พระอิศวรกำลังพ้อนรำบนแท่น มีหงส์แบก ๓ ตัว อยู่เหนือเศียรเกียรติมุข) ส่วนปราสาทอีก ๔ องค์ เป็นปราสาทบริวารอยู่ที่มุมทั้ง ๔ มุม มีชั้นส่วนประดับทำจากหินทรายสลักลวดลายต่าง ๆ ทั้งส่วนที่เป็นทับหลัง เสาประดับกรอบประตู เสาติดผนัง กลิบบนปราสาท ส่วนหน้าบันเป็นอิฐประดับลวดลายปูนปั้น ปราสาททั้ง ๕ องค์ล้อมรอบด้วยคูน้ำ ๓ ด้าน คือ ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันตก และทิศใต้

จากลวดลายที่เสาและทับหลังของปราสาทประธาน ซึ่งมีลักษณะปนกันระหว่างรูปแบบศิลปะขอมแบบบาปวน (พ.ศ. ๑๕๕๐ - ๑๖๕๐) และแบบนครวัด (พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๐๐) จึงอาจกล่าวได้ว่า ปราสาทแห่งนี้คงสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือต้นสมัยนครวัด โดยสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวะนิกาย และคงถูกดัดแปลงให้เป็นวัดในพุทธศาสนา ตามที่มีหลักฐานการบูรณะปฏิสังขรณ์ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒

แผนผังปราสาทศรีขรภูมิ

ศรีสะเกษ

เครื่องหมายประจำจังหวัด ปราสาทหิน (วัดสระกำแพง)
โบราณสถานเก่าแก่ของจังหวัด

พื้นที่ ๘,๘๓๙.๙๗๖ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๑,๒๓๖,๔๙๒ คน (กองทะเบียน
กรรมการปกครอง ๒๕๒๙) มี ๑๑ อำเภอ ๕ กิ่งอำเภอ ๑ เทศบาล ๗ สุขาภิบาล
๑๖๒ ตำบล ๑,๖๙๐ หมู่บ้าน (สยามออนไลน์ ๒๕๓๐)

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง ทางตอนใต้เป็นเทือกเขาลาดต่ำไปทางเหนือ จนจด
ลำแม่น้ำมูล พื้นที่ส่วนมากเป็นดินปนทราย มีที่ราบพอทำนาได้บางแห่ง มีป่าไม้ ๑๐%
ของเนื้อที่ อาชีพประชากร ได้แก่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไหม ทอผ้า
สานเสื่อ ตีเหล็ก หาของป่า ประมงน้ำจืด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ ๒๕๒๔)

“แดนปราสาทขอม หอมกระเทียมดี มีสวนสมเด็จ เขตดงลำดวน หลากล้วนวัฒธรรม”

คำกล่าวขวัญข้างต้น หมายถึง จังหวัดศรีสะเกษ อันเป็น แดนปราสาทขอม คือ
มีปราสาทอยู่หลายแห่ง เช่น ปราสาทสระกำแพงใหญ่ สระกำแพงน้อย ปราสาทบ้านเมือง
จันทร์ ปราสาทภูฝ้าย แต่เดิมปราสาทเขาพระวิหารก็อยู่ในเขตจังหวัดนี้ด้วย จึงมีเครื่องหมาย
ประจำจังหวัดเป็นรูปปราสาท บางครั้งถึงกับมีสมญาว่า “นครแห่งปราสาทคู่ร้อย” หอม
กระเทียมดี พืชที่ปลูกได้ผลเป็นสินค้าออกที่ขึ้นหน้าชูตาของอำเภออุทุมพรพิสัย คือ หอม,
กระเทียม มีสวนสมเด็จ หมายถึง สวนสาธารณะที่ตั้งตามพระนามของสมเด็จพระศรีนคริน-
ทราบรมราชชนนี ซึ่งรัฐบาลจัดสร้างขึ้นในจังหวัดต่าง ๆ และสร้างที่ศรีสะเกษเป็นแห่งแรก
ในส่วนนี้ยังปลูกต้นลำดวนนับหมื่นต้น ให้สมกับนามเดิมของเมืองที่เรียกกันว่า เมือง
ศรีนครลำดวน มีดอกลำดวนเป็นสัญลักษณ์ของเมือง สมกับคำว่า เขตดงลำดวน หลากล้วน
วัฒธรรม ศรีสะเกษนับได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีชนเผ่าต่าง ๆ อยู่มากมายปะปนกันทั้งชาวไทย
ลาว เขมร ส่วย เยอร์ จึงมีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ กัน เช่น บุญบั้งไฟ ลอยเรือไฟ
ลงผีฟ้าในวันตรุษสงกรานต์

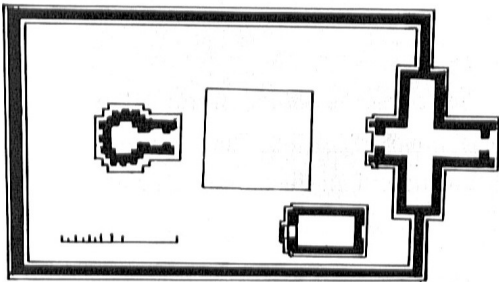
ปราสาทหินสระกำแพงน้อย

ตั้งอยู่ที่บ้านทอย ต.หน้าปล้อง อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ มีปรางค์และวิหารก่อด้วยศิลาแลง เคยมีทับหลังประติมากรรมเป็นเทพารักษ์นั่งแท่น มีหงส์แบก ๓ ตัว อยู่เหนือเศียรเกียรติมุข

หน้าปรางค์ศิลาแลงมีสระน้ำใหญ่ถูกรอบด้วยศิลาแลง ปรางค์ วิหาร สระน้ำ ล้วนอยู่ในวงล้อมของกำแพงศิลาแลง

ลักษณะศิลปะที่ปรากฏในชั้นส่วนทับหลังนั้นเป็นลักษณะศิลปะแบบบาปวน หรือมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แต่รูปแบบขององค์ปรางค์และแผนผังปราสาทคล้ายคลึงกับปราสาทโคกจั่ว อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ ซึ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ประกอบกับหลักฐานด้านศิลาจารึกชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งก่อสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยเป็นสิ่งก่อสร้างที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า อโรคยศาล ซึ่งหมายถึง สุขศาลาประจำชุมชนนั่นเอง

จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า ปราสาทสระกำแพงน้อยคงเป็นศาสนสถานมาก่อนแล้ว แต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาจมีการบูรณะหรือสร้างเพิ่มเติมขึ้นใหม่ในบริเวณเดิมเพื่อใช้เป็น อโรคยศาล เช่นเดียวกับอีกหลายแห่งที่พบในภาคอีสาน

แผนผังปราสาทสระกำแพงน้อย

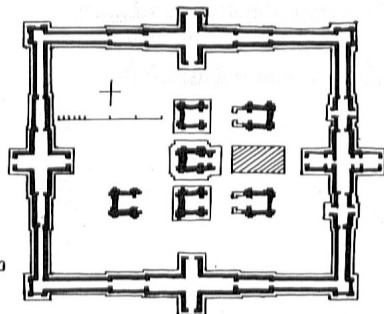
ปราสาทสระกำแพงใหญ่

ตั้งอยู่ที่บ้านกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ ๒ กิโลเมตร มีสิ่งก่อสร้าง ประกอบด้วย ปราสาท ๔ องค์ สร้างด้วยอิฐ มีส่วนประกอบที่เป็นหินทราย ได้แก่ ทับหลัง กรอบหน้าบัน เสากรอบประตู ปราสาทประธานสร้างอยู่บนฐานเดียวกันกับปราสาทอีก ๒ องค์ โดยปราสาทประธานอยู่กลาง วางตัวตามแนวเหนือ - ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหลังของปราสาทองค์ทิศใต้มีปราสาทอีก ๑ องค์ที่ทับหลังของปราสาทประธาน มีลวดลายสลักเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างอยู่เหนือเกียรติมุข มีเทวดา สิงห์ และลายก้านขดประกอบ ด้านหน้าของปราสาทบิหารที่อยู่ทางด้านเหนือและใต้ของปราสาทประธาน มีวิหารที่ละ ๑ หลัง หันหน้าเข้าหาปราสาททั้งคู่ ที่ทับหลังประตูด้านทิศเหนือ สลักลวดลายรูปนารายณ์บรรทมสินธุ์เหนือพระยานันตนาคราช มีสตรี ๓ คนนั่งอยู่ปลายพระบาทพร้อมบิหาร ๒ คน มีพระพรหมนั่งอยู่บนดอกบัวที่ผุดขึ้นมาจากพระนาภีของพระนารายณ์ เหนือเศียรพระนารายณ์มีรูปครุฑเล็ก ๆ มีแต่ปีก ไม่มีขน ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปะขอมแบบบาปวน ส่วนทับหลังของประตูวิหารด้านทิศใต้สลักเป็นรูปอุมาเมศวร (พระศิวะกับพระอุมาประทับนั่งเหนือโคหนทิ แวดล้อมด้วยบิหารอัญเชิญเครื่องสูง) ลักษณะของศิลปะขอมแบบบาปวนเช่นกัน ระหว่างวิหารหน้าปราสาทบิหาร มีวิหารที่สร้างสมัยปัจจุบัน ๑ หลัง ภายในประดิษฐานรอยพระพุทธรูปและเก็บรักษาชิ้นส่วนลวดลายเสาประดับกรอบประตู กรอบหน้าบัน ฯลฯ รวมทั้งพระพุทธรูปปางสมาธิ นาคปรก ซึ่งมีลักษณะศิลปะขอมแบบบาปวน สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราชวงศ์พุทธศตวรรษที่ ๑๘

สิ่งก่อสร้างทั้งหมดล้อมรอบด้วยระเบียงคด ที่ลีบประตุมีจารึกอักษรขอม ประมาณ ๓๕ บรรทัด กล่าวถึงการซื้อที่ดินในมหาศักราช ๙๖๔ (พ.ศ. ๑๕๔๕) ของวาระกมรเตง-อัญศิวิทาสอุทิศถวายแด่เทวาลัยของพระวฤทธเสว

จากจารึกและลวดลายที่ปรากฏอยู่ แสดงถึงลักษณะศิลปะขอมแบบบาปวน จึงสันนิษฐานว่า ปราสาทแห่งนี้คงสร้างขึ้นในราชวงศ์พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย และคงมาเปลี่ยนเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

แผนผังปราสาทสระกำแพงใหญ่

อุบลราชธานี

เครื่องหมายประจำจังหวัด บัวตูมบัวบานและใบบัวเหนือ
ผิวน้ำ เพื่อระลึกถึงถิ่นเดิมที่โยกย้ายมา คือ หนองบัวลำพู
แล้วมาตั้งมั่นที่ ดอนมดแดง

พื้นที่ ๑๘,๙๐๖.๐๙๘ ตารางกิโลเมตร ประชากร ๑,๗๗๖,๔๒๖ คน (กองทะเบียน
กรรมการปกครอง ๒๕๒๙) มี ๑๙ อำเภอ ๓ กิ่งอำเภอ ๓ เทศบาล ๑๔ สุขาภิบาล
๒๓๑ ตำบล ๒,๕๙๘ หมู่บ้าน (สยามออนไลน์ ๒๕๓๐)

ภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูง แผ่นดินเป็นลูกคลื่น มีที่ราบและทุ่งนา มีแม่น้ำมูล แม่น้ำชี
แม่น้ำโขง ผ่านตามทิศทางต่าง ๆ มีป่าไม้ ๒๑% ของพื้นที่ อาชีพประชากร ได้แก่
ทำนา ทำไร่ไถ่ ร้อยสุบ ร้อยฝ้าย ประมง ปศุสัตว์ ป่าไม้ ทอผ้า และทำเกลือสินเธาว์
(สำนักงานสถิติแห่งชาติ ๒๕๒๘)

“ดินแดนแห่งดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี มีปลาแซบหลาย หาดทรายแก่งหิน ถิ่นไทยนักปราชญ์
ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม งามล้ำเทียนพรรษา”

อุบลราชธานี เป็นชื่อตั้งใหม่ แปลว่า เมืองแห่งดอกบัว ดอกบัวจึงเป็นสัญลักษณ์
ของจังหวัดหรือแปลให้ไพเราะได้ว่าเป็น ดินแดนแห่งดอกบัวงาม แม่น้ำสองสี คือ ที่
อำเภอโขงเจียมมีจุดบรรจบของแม่น้ำโขงกับแม่น้ำมูล แม่น้ำโขงเป็นสีขุ่น แม่น้ำมูลเป็น
สีครามใส และในแม่น้ำมูล - แม่น้ำโขงนี้เองเป็นลำน้ำที่มีปลาชุกชุม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ปลาบึก เป็นปลาขนาดใหญ่ ส่วนปลาอื่นๆ ก็มีรสชาดีดี จึงกล่าวว่า มีปลาแซบหลาย
หาดทรายแก่งหิน ก็หมายถึง แก่งตะนะ ในเขตอำเภอโขงเจียม และแก่งสะพือ ในอำเภอ
พิบูลมังสาหาร ถิ่นไทยนักปราชญ์ วรรณกรรมท้องถิ่นตลอดจนสุภาษิตคำกลอน หรือ
“คำผญา” (แปลว่า ปัญญา ปรัชญา) เป็นสิ่งที่ชาวอุบลราชธานีต้องบ่นจนขึ้นใจ บอกเล่า
เป็นการสั่งสอนหรือเรียนรู้สืบทอดกันมา จนทำให้ชาวเมืองมีลักษณะเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน
มีคณฉลาดปราดเปรื่อง นอกจากนั้นแล้ว ชาวเมืองยังเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ร่วมแรง
ร่วมใจกันสร้างวัดต่างๆ ที่เก่าแก่ก็มี เช่น วัดสุปฏิหารามวรวิหาร วัดที่มีชื่อเสียงอีกหลาย ๆ
วัด เช่น วัดหนองป่าพง วัดป่านานาชาติ เป็นสำนักวิปัสสนาที่มีชื่อเสียงมากทั่วภาคอีสาน
สมกับคำที่กล่าวว่า ทวยราษฎร์ใฝ่ธรรม ในเทศกาลงานบุญ ก็มีงานบุญต่างๆ มากมาย
เช่น บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวเจ้า บุญสงน้ำ บุญบังไฟ บุญเข้าประตักดิน บุญข้าวสาก
ที่สำคัญยิ่งคือ งานบุญวันเข้าพรรษา มีการแห่เทียนพรรษา ประกวดประชันกัน ทำให้มอง
เห็นภาพ งามล้ำเทียนพรรษา ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี

ศิลาจารึกโบราณปากแม่น้ำมูล

ณ บริเวณปากแม่น้ำมูล ใกล้ “แม่น้ำสองสี” หรือจุดบรรจบของแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูล พบหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญ คือ ศิลาจารึกโบราณ เป็นจารึกที่มีอายุเก่าถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งจัดให้อยู่ในกลุ่มจารึกรุ่นแรก ๆ ที่พบบนผืนแผ่นดินไทย

ศิลาจารึกที่พบบริเวณปากแม่น้ำมูลนี้ เป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต พบ ๒ หลัก เป็นจารึกของพระเจ้าจิตรเสน หรือพระเจ้ามเหศวรธรรมัน ผู้ก่อตั้งอาณาจักรเจนละร่วมกับพระเจ้าวรมันที่ ๑ ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ครั้นต่อมาได้สืบพระราชอำนาจเป็นพระมหากษัตริย์ของชาวกัมพูชาแห่งอาณาจักรเจนละต่อจากพระเจ้าวรมันที่ ๑ โดยมีราชธานีชื่อ กวปุระ อยู่บนฝั่งเหนือทะเลสาบใหญ่ในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน

พระเจ้าจิตรเสนซึ่งเมื่อเสวยราชย์แล้วได้เฉลิมพระนามว่า พระเจ้ามเหศวรธรรมัน ได้ขยายพระราชอำนาจมายังบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลในภาคอีสานของไทยปัจจุบัน ทุกครั้งที่ทรงได้ชัยชนะก็จะสร้างศาสนานุสาวรีย์ พร้อมทั้งจารึกประกาศพระราชประสงค์ที่สร้างรูปเคารพขึ้นประดิษฐานในศาสนสถานเป็นการอุทิศถวายแด่พระศิวะเทพเจ้า เพื่อให้เป็นที่สักการะบูชาของปวงชน อีกทั้งเพื่อการเฉลิมฉลองและเป็นที่ระลึกแห่งชัยชนะของพระองค์ด้วย

ศิลาจารึกของพระเจ้าจิตรเสนพบหลายหลักในที่ต่าง ๆ ทำให้ทราบร่องรอยความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรเจนละว่า มีอาณาเขตครอบคลุมลำนํ้าโขงตั้งแต่เมืองกวปุระซึ่งเป็นราชธานีในประเทศกัมพูชา ผ่านเมืองนครจำปาศักดิ์ เขตประเทศลาว เข้าสู่ดินแดนทิศตะวันตกเขตประเทศไทย ที่ปากแม่น้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานี ล่องตามลำนํ้าเข้ามาถึงลำนํ้าชี บริเวณจังหวัดบุรีรัมย์ ขอนแก่น ส่วนตอนไต้นั้นเข้าไปถึงบริเวณเทือกเขาตงรักที่ปราจีนบุรี ซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำบางปะกง และบางทีอาจเลยเข้าไปถึงลุ่มแม่น้ำป่าสักที่จังหวัดเพชรบูรณ์อีกด้วย

ศิลาจารึกพระเจ้าจิตรเสนที่พบแล้วจำนวน 8 หลักนั้น ครึ่งหนึ่งของจารึกทั้งหมดมีอักษรและข้อความเหมือนกัน ได้แก่ จารึกวัดศรีเมืองแอม ขอนแก่น จารึกปากแม่น้ำมูล ๑ - ๒ และจารึกวัดสุปฏิญนาราม อุบลราชธานี ข้อความมีดังนี้

“พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ทรงพระนามว่า จิตรเสน ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าศรีวิธรรมันเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าศรีสรวุฑเคมะ แม้โดยศักดิ์จะเป็นพระอนุชา แต่ก็ เป็นพระเชษฐาของพระเจ้าศรีวรมัน ผู้มีพระนามปรากฏในด้านคุณธรรมแต่พระเยาว์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ได้รับพระนามอันเกิดจากการอภิเษกว่า “พระเจ้าศรีมเหศวรธรรมัน” (หลังจาก) ชนะประเทศ (กัมพู) นี้ ทั้งหมดแล้ว ได้สร้างพระศิวลึงค์ อันเป็นเสมือนหนึ่ง เครื่องหมายแห่งชัยชนะของพระองค์ไว้บนภูเขานี้”

ຈຳລອງອັກສરຈາຣິກປາກນ້ຳມູລ ໑ ແລະ ໒

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

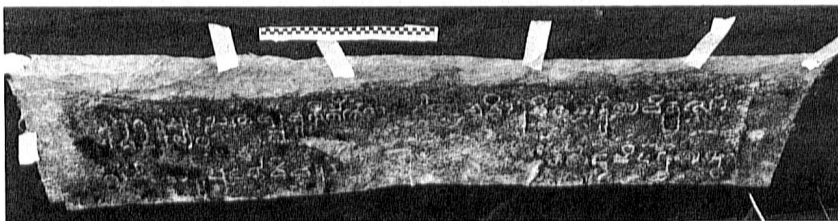
ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ສຸກປິສຸດໄຊຍະ

ຈາຣິກຄຳເປີດທອງ ອ.ປະຄຳ ຈ.ບຸຣິມຍ໌

ເປັນຈາຣິກຂອງພະເຈົ້າຈິຕຣເສນ

ໃນພຸດທະສະຕາວຣະທີ່ ໑໒ ເຢັນກັນ

ศิลปะกำที่ผาแต้มโขงเจียม

ศิลปะกำ เป็นศิลปะชุมชน เป็น “สื่อ” หรือ “ภาษา” ที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งทัศนะของคนในกลุ่มสังคมหนึ่ง ตามความเชื่อทางศาสนา ขนบประเพณี และโลกทัศน์ แบ่งเป็น ๒ ประเภท ตามประโยชน์ใช้สอย คือ เพื่อพิธีกรรมอย่างหนึ่ง (ritualistic หรือ ceremonial art) และเพื่อใช้เล่าเรื่องหรือเหตุการณ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางด้านศาสนา (secular art) อีกอย่างหนึ่ง

ประเทศไทย มีศิลปะกำมากมายกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศตามลำ เืองผาของภูเขาหินปูน หินทราย และหินแกรนิต ในภาคอีสานพบมากกว่า ๑๓๐ แห่ง ทั้งที่จังหวัดอุดรธานี เลย ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ สกลนคร นครราชสีมา มุกดาหาร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อุบลราชธานี ซึ่งมีเพิงผาที่มีภาพเขียนสีขนาดใหญ่และยาวที่สุดในประเทศไทย ที่รู้จักกันในนามว่า “ผาแต้มโขงเจียม”

“ผาแต้มโขงเจียม” เป็นเพิงผาของ “ภูผาขาม” ซึ่งเป็นภูเขาหินทรายขนาดใหญ่ริมแม่น้ำโขง ในเขตอุทยานแห่งชาติแก่งตะนะ ในเขตบ้านกุ่ม ต.ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม

บนภูผาขามแห่งนี้ ก่อนที่จะไปชมภาพเขียนตามผาต่าง ๆ จะต้องผ่านลานหินกว้างใหญ่บนหลังเขา มีปรากฏการณ์ธรรมชาติที่น่าสนใจมาก เริ่มแต่ “เสาเสลียง” ลักษณะเป็นแท่งหรือเสาหินคล้ายเห็ดหรือหอคอยหรือโตะ จากนั้นจะเป็นหน้าผาที่เป็นจุดชมวิว แล้วจึงลงไปสู่ผาบริเวณที่มีภาพเขียน ซึ่งมีความยาวกว่า ๑ กม. อยู่ถึง ๔ แห่ง คือ ผาขาม ผาแต้ม ผาหมอนน้อย และผาหมอน

ผาขาม มีภาพเขียนบนผนังหินทรายสีเทา พื้นที่ที่ใช้เขียนภาพยาว ๗ เมตร กว้าง ๕๐ ซม. ภาพที่พบเป็นปลา ๔ ตัว เขียนให้เห็นโครงสร้างภายในหรือส่วนข้างของปลา คล้ายภาพเอ็กซ์เรย์ ภาพช้าง ๑ ตัว เขียนแสดงโครงร่างภายนอก และภาพลายเส้นทึบ

จากผาขามไปอีกประมาณ ๑๑๒ เมตร จะถึง ผาแต้ม ซึ่งมีความยาวถึง ๑๔๐ เมตร ปรากฏภาพเขียนเรียงรายไปตลอดกว่า ๓๐๐ รูป มีภาพแบบที่ทำเป็นรูปรอยลงในหินโดยวิธีเซาะร่องเป็นลายเส้น อีกแบบหนึ่งเป็นภาพที่ใช้วิธีลงสี สีที่ใช้มี ๓ สี คือ สีดำ สีแดง และสีขาว ภาพที่พบมี ๔ ประเภท คือ

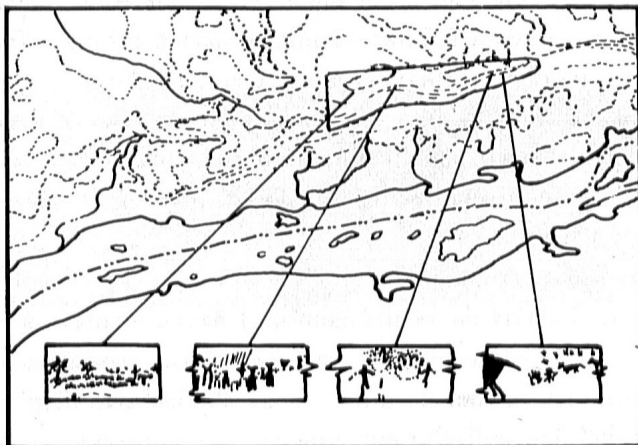
๑. ภาพคน เขียนแบบเงาทึบ ๔ ภาพ แบบกึ่งไม้ ๒ ภาพ แบบโครงร่างเป็นรูปนายพรานร่างกายล่ำสัน ไหล่กว้าง น่องโต นุ่งผ้าปิดหน้าหลัง ทั้งชายผ้ายาวทั้งสองข้าง ยืนอยู่ข้างหมา แวดล้อมด้วยรูปมือแบบทาบ และเขียนแบบเทคนิคผสม ๒ ภาพ ภาพแรกใช้วงกลมทึบแทนหัว ช่วงไหล่และสะโพก คอ ลำตัว แขน ขา เป็นลายเส้น ภาพนี้อยู่ติดกับภาพมือข้างขวาแบบพ่นสี อีกภาพหนึ่งเป็นภาพคนแบบเงา

๒. ภาพมือคน พบกว่า ๒๐๐ ภาพ มีทั้งมือผู้ใหญ่ - เด็ก ขนาด ๑๐ - ๒๐ เซนติเมตร ทำด้วยวิธีแบบฝ่ามือ แบบทาบ แบบทาบแล้วเขียนเส้นรอบ แบบทาบแล้วระบายสีให้ทึบ แบบทาบแล้วขีดสีก้นนิ้วและฝ่ามือออก และภาพมือเขียนแบบอิสระ

๓. ภาพสัตว์ มีทั้งสัตว์บก ได้แก่ รูปช้าง ๔ ตัว (ลูกช้าง ๑ ตัว) เขียนแบบเงาทึบ (ลูกช้าง เขียนแบบโครงนอกบริเวณลำตัว ระบายสีทึบที่หัว) นอกจากนั้นเป็นภาพวัวป่า หมาป่าวิ่งเป็นฝูง และสัตว์ไม่ทราบชนิดอีกจำนวนหนึ่ง สัตว์น้ำ เป็นรูปปลาปัก ๓ ตัว เขียนแบบเงาทึบ ปลากระเบน เต่าหรือตะพาบน้ำ สัตว์ปีก เป็นรูปนกหรือไก่เขียนแบบลายเส้นทึบ สัตว์เลี้ยง เป็นรูปหมา เขียนแบบโครงร่างภายนอก

๔. ภาพวัตถุและสัญลักษณ์ ภาพวัตถุ เป็นภาพตุ้มตักปลา หน้าไม้หรือธนู กับภาพคล้ายคันกระสุน มีทั้งที่เขียนระบายสีทึบและลายเส้น ภาพสัญลักษณ์ มีลายลูกคลื่น รูปสี่เหลี่ยม ลายเส้นตรง สามเหลี่ยมหัวกลับมีเส้นผ่ากลาง ภาพเหลี่ยมหัวกลับทึบ ลายจุดทึบ ลายก้างปลา และลายเส้นขนาน

ห่างจากผาแต้มไปอีกประมาณ ๔๐๐ เมตร จะถึงผาหมอนน้อย มีภาพเขียนสีที่แสดงถึงการเกษตรกรรมสมัยโบราณ (เป็นรูปการเพาะปลูกธัญพืชชนิดหนึ่ง ซึ่งคงจะเป็นการทำนาข้าว มีรูปคนกำลังไถล่าสัตว์ที่มีกิ้งเขเหมือนกวางที่บุกเข้ามากินพืชผล) รูปคนถืออาวุธ และภาพมือประดิษฐ์แบบพิเศษ คือ ใช้สีทาบนฝ่ามือแล้วขีดสีก้นนิ้วและฝ่ามือออก แล้วทาลงบนผนัง นอกนั้นมีภาพลายจุดไขปลา ภาพลายเส้นคล้ายรูปแหหรือตาข่าย และภาพลายเส้นคล้ายไซตักปลา

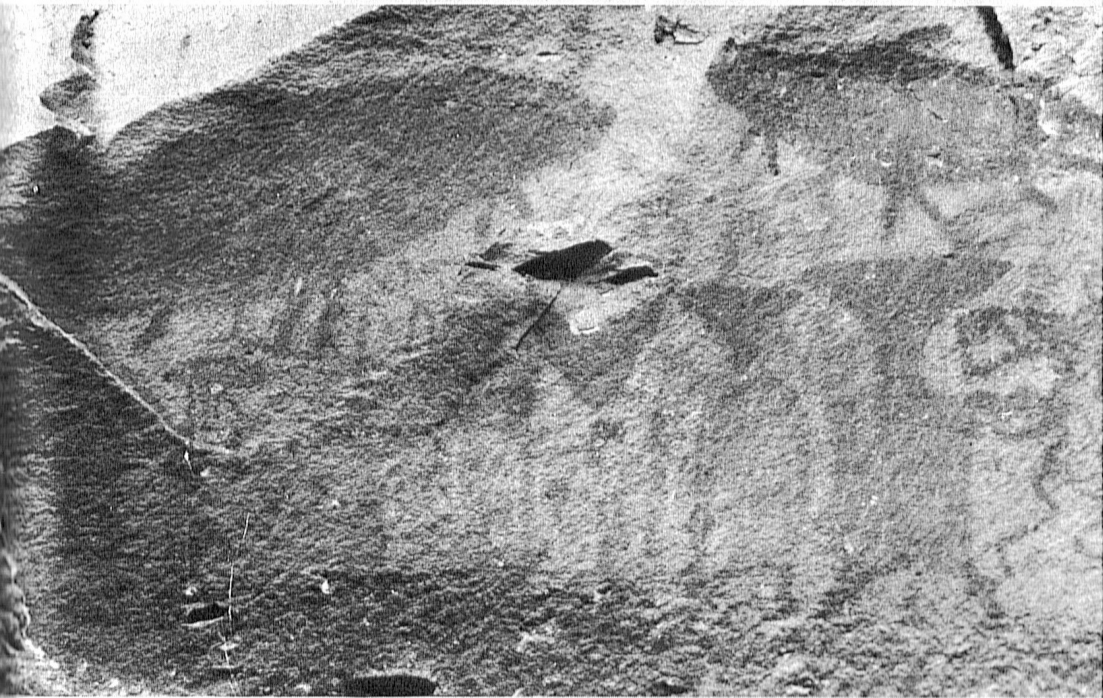
ผาแต้มโขงเจียม

16.33 น. 1633 (5)

จากผาหมอนน้อยไปอีกประมาณ ๕๐๐ เมตร ต้องเป็นหน้าผาขึ้นไปจึงจะถึงเพิงผาข้างบน เรียกว่า ผาหมอน มีภาพเขียนเป็นโครงบ้านมีคนอยู่ข้างใน ภาพคนแสดงอวัยวะบางคนนั่งโต มีภาพคนนั่งกระโปรง และภาพมือ นอกจากนั้นก็มีภาพแบบทำรูปรอยลงในเนื้อหินโดยวิธีเซาะร่อง

ภาพเขียนหรือศิลปะที่ผาแต้มโขงเจียมนี้ มีลักษณะที่คล้ายกับที่พบที่อื่น ๆ ในประเทศไทย ทั้งทางด้านเทคนิควิธีการทำ คือ การทำรูปรอยลงในเนื้อหินโดยวิธีเซาะร่องหรือฝน ซึ่งเคยพบมาก่อนที่ถ้ำมิม และถ้ำเสียดก อ.โนนสัง อุดรธานี ถ้ำผาลาย อ.เมืองสกลนคร ถ้ำพระด่านแร่ ถ้ำม่วง กิ่งอ.เต่างอย สกลนคร ส่วนทางด้านลักษณะหรือรูปแบบของภาพเขียน ได้แก่ ภาพคนที่มีลายเส้นที่เอาจึงสองข้าง คล้ายกับที่พบที่เขาค้อจันทน์งาม อ.สีคิ้ว นครราชสีมา และถ้ำผาลาย อ.ภูกระดึง เลย ภาพมือที่ชูตีสื่ออก เหมือนกับผาแต้ม ถ้ำภูโปีะ บ้านชะยอม อ.โขงเจียม อุบลราชธานี และภาพคนนั่งโต คล้ายกับที่พบที่ อ.บ้านฝ่อ อุดรธานี และเขาค้อจันทน์งาม อ.สีคิ้ว นครราชสีมา

ภาพเขียนที่ผาแต้ม

ภาพเขียนที่ผาแต้ม เป็นรูปคุ่มดักปลา

ภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เขาค้อ อ.สีคิ้ว นครราชสีมา

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

หน้าปราสาทศรีสุรภูมิ จ.สุรินทร์

(ภาพจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ)

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก

จันทร์บุรี

